

TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN DURUMU, SORUNLAR VE ÇÖZÜM İÇİN DESTEKLER

1. Giriş

Hayvancılık toplum sağlığı, beslenmesi ve ekonomiye katkısı ile istihdamın geliştirilmesi açısından en önemli sektörlerden birisidir. Ülkemiz için hayvancılık, daima gündemde olması ve olumlu ilerlemelere rağmen gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında arzu edilen seviyeye henüz ulaşamamıştır. Burada hayvancılık işletmeleri yapısı, ülkemiz coğrafik şartları, yetiştiricilerimizin bilinç düzeyi, kırsal kesimden göç gibi sosyal olaylar ve uygulanan politikaların değişik oranlarda rolleri vardır. Gelişmiş sanayi ülkelerine bakıldığında, kırsal alan için gelişmede önemli rolü olan hayvancılık sektöründe başarı sağlayamadan, ekonomik kalkınmayı başarmış ülke göstermek mümkün değildir. Bu nedenle hayvancılığa gereken önemi vermek önemlidir ve hedefimiz olmalıdır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre sağlıklı bir insanın vücut ağırlığının her bir kilogramı için günde bir gram protein tüketmesi ve bunun da %42 sinin hayvansal kökenli protein olması önerilmektedir.

Bu rapor, hayvancılık ile ilgili ülkemizdeki mevcut durum ve sorunlarına genel bir bakış ile yaklaşacak olup, hayvancılık nasıl gelişebilir? Üreticilerimiz, çiftçilerimiz ve yetiştiricilerimize nasıl ve ne gibi destekler verilmeli ki hayvancılığın gelişmesine katkı sağlansın? Sorusuna cevap aramak için hazırlanmıştır.

2. Hayvancılık Sektörünün Mevcut Durumu ve Sorunları

Hayvancılık sektörü ile ilgili önemli sorunlar ve mevcut durum genel olarak değerlendirildiğinde;

- Ülkemizde kırsal nüfusun yaklaşık %50-60'ı gelirini hayvancılıktan sağlamasına rağmen, hayvancılığın tarım sektörümüzdeki payı %20-25 olup düşük düzeydedir. Gelişmiş ülkelerde ise bu pay %50-70 olup birinci sıradadır. Türkiye'de hayvansal ürünlerin toplam protein üretimine katkısı da yüzde 28 civarındadır.
- Ülkemizde son 15 yıla baktığımızda 2002 yılında büyükbaş hayvan sayısı 9.924.575 iken 2017 yılı ilk döneminde 14.816.735 baş (%49) ve küçükbaş hayvan sayısı 2002 yılında 31.953.800 iken 2017 yılı ilk döneminde 44.572.635 baş (%39) ile pozitif bir değişimi yaşamıştır.

Yıl	Sığır	Manda	Büyükbaş Toplam
2002	9.803.498	121.077	9.924.575
2017-1.Dönem	14.659.278	157.457	14.816.735
Değişim %	%50	%30	%49

Kaynak: TÜİK

Yıl	Koyun	Keçi	Küçükbaş Toplam
2002	25.173.706	6780094	31.953.800
2017-1.Dönem	33.562.045	11.010.590	44.572.635
Değişim %	%33	%62	%39

Kaynak: TÜİK

Yıllar itibarı ile yerli ırk (%36,6 den %11,8'e) ve melez ırk (%44,4 den %40'a) sayılarında düşme olmasına rağmen daha verimli kültür ırkı (%18,97 den %47,76'e) sayılarında artış olmuştur. Bununla birlikte ıslah edilmiş yüksek verimli hayvan varlığımız yeterli olmayıp, hayvan ıslahı çalışmaları sınırlı kalmış istenen seviyeye gelinememiştir.

Ülkemiz hayvancılığında büyük, modern ve profesyonel ekonomik işletmecilik yerine küçük aile işletmeciliği yaygındır. Büyükbaş işletmelerinin %70'sinde hayvan mevcudu 5 başın altında, küçükbaş işletmelerinin %35'inde ise hayvan sayısı 20 başın altındadır. Profesyonel ekonomik ihtisas hayvancılığı yapan işletmelerin oranı sadece %4-5 civarlarındadır. Bu yapı hayvancılığımızın rekabet gücünü ve ihracat şansını düşürmektedir.

Et, süt yumurta gibi hayvansal ürünlerde 2002 verileri ile 2016 verileri karşılaştırıldığında son 15 yıl için yüksek yüzdelik artış değişimleri var ise de istenilen düzeyde görülmemektedir.

Süt Üretimi (Ton)					
Yıl	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2002	7.490.634	657.388	209.621	50.921	8.408.568
2016	16.786.263	1.160.413	479.401	63.085	18.489.161
Değişim %	%124	%77	%129	%24	%120

Kaynak: TÜİK

Sağılan Hayvan Başına Ortalama Süt Üretim Miktarı (Kg)				
Yıl	Sığır	Koyun	Keçi	Manda
2002	1705	48	59	986
2016	3090	77	105	996
Değişim %	%81	%60	%78	%1

Kaynak: Mayıs 2017-HAYGEM, TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

Et Üretimi (Ton)					
Yıl	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2002	327.629	75.828	15.454	1.630	420.541
2016	1.059.195	82.485	31.011	351	1.173.042
Değişim %	%223	%9	%101	-%78	%179

Kaynak: TÜİK

Kanathı Verileri		
Yıl	Üretim	
	Yumurta (Milyon Adet)	Kanathı Eti (Ton)
2002	11.555	696.187
2016	18.098	1.879.018
Değişim %	%57	%170

Kaynak: TÜİK

Et ve Süt Kurumu Alım, Üretim ve Satış Faaliyetleri									
Yıl	Büyükbaş			Küçükbaş			Kanathı		
	Alım (Baş)	Üretim (Ton)	Satış (Ton)	Alım (Baş)	Üretim (Ton)	Satış (Ton)	Alım (Baş)	Üretim (Ton)	Satış (Ton)
2006	33.083	6.066	7.616	2.321	47	112	2.264.733	3.638	3.219
2016	419.632	39.279	38.857	115.304	2.235	2.114	5.230.699	291	8.478
Değişim	%1168	%548	%410	%4868	%4655	%1788	%131	-%92	%163

%									
---	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Kaynak: TÜİK

İthalat etkisi ile Et ve Süt Kurumu değişim yüzdelerinde yüksek artışlar görülmektedir.

Yıllara Göre Türkiye Nüfusu	
2002	65.022.300
2016-Aralık	79.814.871
Değişim %	%23

Ülkemizde son 15 yıl içerisinde ki nüfus oranı artışı (%23) ile hayvan sayıları (%39-49) ve hayvansal ürün üretimi (%57-179) artışları karşılaştırıldığında pozitif bir korelasyon görülmektedir.

- Kaliteli kaba yem açığı ciddi boyutlardadır. Son yıllarda yem bitkilerine verilen desteklerle üretim katlanmış olmasına rağmen halen yıllık 10-15 milyon ton dolayında bir açık söz konusudur. Öte yandan, meralarımız verimliliklerini önemli ölçüde yitirmişlerdir. Netice de hayvansal üretim sistemimizde, maliyeti yüksek karma yeme dayalı bir besleme modeli hâkim duruma gelmiştir. Türkiye’de yem hammaddesi üretimi ihtiyacı karşılayamamakta, bu nedenle ithalat yoluna gidilmektedir. Hayvan başına verim düşüklüğü önemli bir sorun olup, sığırlarda ortalama karkas ağırlığı 190 kg civarlarında olup dünya ortalamasının oldukça gerisindedir.
- Türkiye’de hayvancılık sektöründe başta et ve süt piyasası olmak üzere bir fiyat istikrarsızlığı bulunmaktadır. Bu istikrarsızlık yetiştiricileri, kamu ve sanayicileri olumsuz etkilemektedir.
- Çiftçilerin istenilen ölçülerde örgütlenememeleri ve kurumsallaşma sorunları nedeniyle üretim planlaması yapılamamaktadır.
- Hayvancılık ile ilgili Damızlık Yetiştirici Birlikleri ve Kooperatifler gibi Sivil Toplum Örgütlerinde (STK) ki kurumsallaşmalarda yaşanan sıkıntılar, Bakanlık ile STK’lar ve Sanayi sektörü arasındaki işbirliğinin yetersizliği veya istenilen düzeyde olmaması hayvancılığı olumsuz etkilemektedir.
- Hayvan ıslahı ve sağlığı politikalarının etkin olmaması hayvancılığımızı ayrıca olumsuz etkilemektedir. Ülkemizdeki hayvan varlığı konusunda sektör ile kamu otoritesinin rakamları uyuşmamaktadır. Piyasadaki hayvan sayısı, ihtiyacı karşılayamadığı için besi işletmelerinde kapasite kullanım oranı yüzde 50’nin altına düşmüştür.
- Hayvancılık Raporlarında görüldüğü üzere hayvancılıkta uzun vadeli politikalar yerine ithalat gibi kısa vadeli politikalar uygulanması hayvancılığı olumsuz etkilemektedir. İthal edilen hayvanların ithal yem ile beslenmesi de ayrıca önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.
- Kanatlı sektörümüz de önemli gelişmeler sağlanmış olup, kanatlı sayımız 351 milyon baş ile yüksek et ve yumurta üretimimiz iyi durumdadır. Ancak ihracata bağlı olarak zaman zaman üretim fazlalığı nedeniyle tavuk eti ve yumurta fiyatları düşmekte, krizler yaşanmaktadır.
- Son yıllarda hayvancılığa verilen destekler önemli miktarda artırılmasına rağmen uygulamada sıkıntılar yaşanmakta, yetersizlik olmakta, ayrıca destekler gelişmiş ülkelere kıyasla düşük kalmaktadır.

3. Hayvancılık Destekleri

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) tarafından 2008 yılında hayvancılık desteklemelerinde de oldukça kapsamlı bir değişikliğe giderek hayvan başına ödenen doğrudan destek uygulamaları artırılmıştır. Destek şeklinin değiştirilmesinin yanı sıra hayvansal desteklerin

toplam tarımsal desteklerdeki payının giderek artırılması ve desteğe tabi alt üretim dallarının çeşitlendirilmesi, destekleme ödemelerinde örgütlenme, hayvan sağlığı gibi uyum kurallarının uygulanması en önemli değişikliklerdir. Aşağıda birçok hayvancılık destekleri belirtilmektedir;

GTHB Tarafından Yapılan 2017 Yılı Hayvancılık Desteklemeleri (EK-1) kapsamında canlı hayvan, hayvansal ürünler ile hayvancılıkla ilgili yem bitkileri, hastalık tazminatları, arıcılık, balıkçılık gibi birçok kalemde destek sağlanmaktadır.

2016 yılında başlayan Genç Çiftçi Projeleri kapsamında Genç Çiftçilerimize 51084 büyükbaş ve 107200 küçükbaş hayvan dağıtımı yapılmış olup, 2017 yılı içinde ise sayı artırılarak hayvan dağıtımı planlanmıştır.

Genç Çiftçi Projesi Kapsamında Dağıtımı Yapılan-Planlanan Büyükbaş/Küçükbaş Hayvanlar

Yıl	Büyükbaş Hayvan		Küçükbaş Hayvan	
	Proje sayısı	Hayvan sayısı	Proje sayısı	Hayvan sayısı
2016	8514	51084	2680	107200
2017*	8545	51101	3296	121952
Değişim %	%0,36	%0,03	%23	%14

Kaynak: TİGEM

*Dağıtımı Planlanan

Hayvancılık desteklemelerine hazırlıklı olmak açısından Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) bünyesinde bulunan sütçü ve kombine ırk damızlık sığırların nüve işletmelere dağıtılarak ölçek işletmeciliğinin teşvik edilmesi amacıyla, damızlık sığır kapasitesi 17 000 baştan 31 000 başa çıkarılmış ve 2018 yılı sonunda 35 000 başa çıkarılması hedeflenmiştir. Ayrıca damızlık koyun kapasitesi 98 Bin baştan 167 000 başa çıkarılmıştır.

Bilindiği üzere Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (UN-FAO)'nün önerisi üzerine 2014 yılı, BM tarafından "**Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı**" olarak ilan edilmiş olup bu konuda bilgi paylaşılmıştır (EK-2). Burada temel amaç, açlık ve yoksullukla mücadele ve doğal kaynakların korunması açısından aile çiftçiliğinin önemini vurgulanması ve aile çiftçiliğinin teşvik edilerek ve sorunlarının çözümü yolunda adımlar atılmasını sağlamaktır.

Küçük Aile İşletmeciliği Projesi: GTHB tarafından hayvansal üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması ve üretimin artırılması, küçük aile işletmelerinin rehabilite edilerek optimum işletme ölçeğine ulaşmasının sağlanması, gelir düzeylerinin artırılması amacıyla uygulanacak "Küçük Aile İşletmeciliği Projesi" nin ülke çapında uygulanması ve projenin finansmanının Ziraat Bankası'nın düşük faizli kredileri ile karşılanması 2018 yılı için düşünülmektedir. Proje kapsamında damızlık gebe düveler Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), besilik erkek danalar Et ve Süt Kurumu (ESK) ve yem ihtiyacı Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından temin edilecek, hayvanlar peşin fiyatına faizsiz ve vadeli olarak üreticiye dağıtılacaktır. Uygulamanın 3 yıl sürdürülmesi ve her yıl 20 bin işletmeye destek verilmesi planlanmaktadır.

Proje ile ilk yıl 20 bin işletmeye 5'er baş kombine verimi yönü yüksek ırklardan damızlık gebe düve verilmesi öngörülmüyor. Damızlık materyal için; ilk yıl kombine verim yönü yüksek ırklardan 5 baş damızlık gebe düve verilecek. İlk yıl işletmede 5 baş anaç inek ve ortalama iki baş dişi ve iki baş erkek buzağı-danadan oluşan 9 başlık hayvan olacak. Üçüncü yılın sonunda her işletmede ortalama 7 baş anaç inek, 2 baş düve, 3 baş erkek ve 3 baş dişi danadan oluşan 15 başlık sürü kompozisyonunun oluşması hesaplanmaktadır. Üç yıl içerisinde oluşan 15 başlık bir çiftlik hayvanı sürüsünün getirisi bir ailenin geçinmesi için gerekli olan imkânı sağlayacağı düşünülmüştür.

Besicilere destek: 2018 yılında; 50 başa kadar kapasiteye sahip işletmelerin, yerli besilik hayvandan üretilen 220 kg ve üstü karkas et veren erkek hayvanlarına 250 TL/baş besi desteği verilmesi planlanmaktadır. Uygulama için 800 bin baş hayvan için 250 TL/baş ödendiğinde 2018 yılı için ilave 200 milyon TL'ye ihtiyaç var."

Hayvan başı besi desteği ile sağlanacak faydalar: a) Kayıtlılık artacağından milli ekonomiye katkı sağlanacak, b) Kapasitesi düşük yerli besi yapan küçük işletmeler desteklenecek, c) Besisini almamış hayvanların erken kesimi önlenecek, d) Yerli üretici ithalat baskısına karşı korunmuş olacaktır.

Vergi tahsilatına sağlanacak katkı: a) Bu uygulamayla 800 bin baş hayvana destek öngörülmekte, b) Kayıt dışı kesildiği tahmin edilen 400 bin baş hayvan üzerinden hesaplandığında, 88 bin ton karkas kayıt altına alınacak, c) 25TL/kg/karkas birim fiyatından maddi karşılığı 2 milyar 200 milyon TL. Bu bedel üzerinden 44 milyon TL gelir vergisi stopajı (yüzde 2) ve 176 milyon TL ilave KDV (yüzde 8) olmak üzere toplam 220 milyon TL vergi geliri söz konusu olacaktır.

Et üretimine sağlanacak katkı: a) Mevcutta 190 kg olan karkas ağırlığı 220 kg'a çıkartılıp 30 kg/baş/karkas artışı sağlanacak, b) 800 bin baş hayvandan elde edilecek 24 bin ton ilave karkas (190 kg/karkas 220 kg'a çıktı.) et olacak, d) Bu miktar 70 bin büyükbaş hayvana karşılık gelmektedir. Yani bu miktar kadar hayvan az ithal edilecek.

Kırmızı et üretimini artıracak tedbirler: Kombine ve etçi ırk sığır yetiştiriciliğine uygun iller belirlenmiştir. Bu 30 ilde; et üretimine yönelik düve alımlarına yüzde 30 hibe verilecek. Buzağı desteklemesine ilave 200 TL ile 750 TL ödeme yapılacaktır. Damızlık hayvan üretim merkezleri kurulacaktır. 40 ilde damızlık düve, 14 İlde manda ve 40 İlde koç teke üretim merkezleri faaliyete geçirilecek. Ağıl ahır yapımına, alet- ekipman ve hayvan alımına yüzde 50 hibe verilecek. Genç çiftçi projelerinde kaynağın yüzde 80'ni hayvancılığa ayırılıyor. Küçükbaş işletmelerinde istihdam edilen çobanların SGK primleri 12 ay olarak destek kapsamında Bakanlıkça ödenecektir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Gelişmiş ülkelerde hayvancılıktan zengin olmuş sanayi ve bilimsel çalışmalarda başarılı olan iş adamlarına rastlamak normal bir vaka olarak kabul edilmektedir. Ülkemiz için ise tam tersine hayvancılık ile uğraşp zengin olan, sanayi ve AR-GE 'ye yatırım yapan iş adamı sayısı yok denecek kadar azdır. Ayrıca hayvancılık ile uğraşan işletme sahipleri hala klasik yollar ile hayvancılık yapmakta, modern ekonomik hayvancılığı anlamakta veya uygulamakta zorlanmaktadır.

Son 15 yıl içerisinde hayvancılık istatistik verilerine bakıldığında, küçükbaş ve büyükbaş canlı hayvan sayıları (%39-49) ile hayvansal ürünlerde (%57-179), insan nüfusu artışına (%23) göre ciddi düzeyde pozitif artış göstermesine rağmen halen ülkemizde canlı hayvan ve hayvansal ürün ithalatı gündemden düşmemektedir. İhracat ise çok az düzeydedir.

Et ve süt ürünlerindeki istikrarsızlık, hayvan ıslahı ve sağlığında ki sıkıntılar, yüksek derecede kaba yem açığı, çiftçi birliklerine ait kurumsallaşma ve diğer sıkıntılar, kamu-özel sektör işbirliği yetersizliği gibi birçok hususlar hayvancılığımızı olumsuz etkilemektedir.

Bakanlık tarafından son yıllarda hayvancılığı geliştirmek için, mevcut yapının sorgulanması ve hayvancılık destekleri ile ilgili arayış içerisinde olunması, hayvancılık destekleri hususunda yeni kararlar alınması pozitif bir bakış oluşturmuştur. Ayrıca "Genç Çiftçi Projesi", "Küçük Aile İşletmeciliği Projesi" gibi yeni nesil için ilgi odağı olabilecek orta ve uzun vadeli politikalar oluşturulması hayvancılığın geliştirilmesi için bir şans olarak kabul görmektedir. Sağlıklı bir insan ve toplum için hayvansal proteinin olmazsa olmaz olduğu unutulmamalıdır.

Bu durumda hayvancılık nasıl gelişebilir? Üreticilerimiz, çiftçilerimiz ve yetiştiricilerimize nasıl ve ne gibi destekler verilmeli ki hayvancılığın gelişmesine katkı sağlansın? Sorusuna cevap için aşağıdaki hususlar dikkate alınmalıdır;

- Öncelikle içerisinde, yetiştirici, tüketici, kamu, sanayici, perakendeci ve sivil toplum kuruluşlarının söz sahibi olduğu, kısa-orta-uzun vadeli politikalar üretip uygulayabilen, özerk, kendi fonunu sağlayabilen, aktif olarak 7/24 çalışan bir “kurum” oluşturulmalıdır. Bu kurum sahayı aktif olarak gözlemleyen, gerekli durumlarda piyasaya müdahale edebilen ve piyasayı düzenleyebilen yetkide ve güçlü organizasyon yapısına sahip ve hesap verebilir olmalıdır. Örnek olarak adı “Milli Hayvancılık Kurumu” olabilir. Raporlar ve kararları uygulamaya yönelik olarak hazırlanmalı ve önemle dikkate alınmalıdır.
- Bakanlık; yetiştirici, üniversite, sanayi ve sivil toplum kuruluşlarıyla aktif işbirliği içerisinde kalıcı ve sürdürülebilir ıslah politikası oluşturmalıdır. Büyükbaş-küçükbaş hayvancılıkta etçi ve kombine ırklar bölgesel olarak geliştirilmeli, bölgelere uygun kombine ırk sığır besiciliği teşvik edilmelidir.
- Üretime yönelik ekonomik hayvancılık modeli hedef seçilmeli, bölge ayrımcılığı yapılmadan hayvancılık yapmak isteyenler özellikle teşvik edilmeli ve destek verilmelidir. Popülist hayvancılığın önü kapatılmalıdır.
- Yem hammaddelerinin üretimini arttırmak için yem bitkileri üretimi ve meraların etkin kullanımı teşvik edilmeli. İklim ve arazi koşulları gözetilerek üretim planlaması yapılmalıdır.
- Türkiye’de açığı bulunan ve net ithalatçı olduğumuz yem hammaddelerinin ithalatında uygulanan yüksek gümrük vergileri dönemsel olarak düşürülmeli ve bu uygulama yapılırken gecikmelere izin verilmemelidir.
- Hayvan varlığı konusunda sektör ve kamu arasında uyumluluk sağlanmalıdır. Ülkemizde kombine ırklara geçiş sağlanana kadar kaliteli besi materyali ithalatına izin verilmelidir.
- Teşvikler Avrupa Birliği seviyelerine getirilerek rekabet dezavantajı ortadan kaldırılmalıdır. İhracatın önünü açmak ve pazar çeşitliliği sağlamak amacıyla devlet politikaları geliştirilmelidir.
- Çözüm politikaları ithalata dayalı değil, üretime dayalı olmalıdır.
- Hayvancılık destekleri doğru adama (yetiştirici, üretici, çiftçi vs.), doğru zamanda ve doğru insanların kontrolünde verilmelidir. Desteklerin önemle takip edilmesi ve kayıta alınması hayvancılığın gelişmesine ciddi pozitif katkılar sağlayacaktır. Aksi halde geçmişte yaşandığı gibi tam tersi negatif sonuçlar elde edilecektir.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın 2018-2022 Stratejik Planında belirtilen “*Havza Bazlı Üretimi Destekleme Modeli*” ve “*Hayvancılıkta Yerli Üretimi Destekleme Modeli*” nin yeterli sayıda çiftçiye kontrollü şekilde uygulanması ve her yıl için fayda maliyet analizinin yapılarak değerlendirilmesi önemlidir. Buradan yenilikçi yerli hayvancılık modelleri ortaya çıkacaktır.
- Kırsalda yaşam standardının yükseltilmesi için kadın ve genç çiftçilerimizin hayvancılık üretimine katkı sağlamaları teşvik edilmeli, yenilikçi AR-GE çalışmalarına ağırlık verilmeli ve sonuçlarının hayvancılık sektörüne aktarılması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak “Milli Hayvancılık Politikası” tespitleri yapıлып ülkemiz şartlarına uygun hale getirilmeli ve uygulanmalıdır.

Arz olunur...

Mustafa TUFAN
Uzman Veteriner Hekim